

De zwarte gaten in de Congolese overheidsfinanciën

Emiel Vervliet

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. **MO*papers** worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Emiel Vervliet is hoofdredacteur van **MO*papers**. Hij verblijft sinds 2011 elk jaar twee maanden in Lubumbashi en geeft er les aan de Sociale School en aan de universiteit.

Redactieraad **MO*papers**: Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (**MO***), Gijs Justaert (Wereldsolidariteit), Emiel Vervliet (hoofdredactie **MO*papers**).

Informatie: mopaper@mo.be of **MO*paper**, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel
Suggesties: emiel.vervliet@telenet.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het printmagazine **MO***, de mondiale nieuwssite www.MO.be, en van de nieuwsbrief **eMO*** (tweemaal per week). Verder organiseert de vzw **MO*** lezingen en mondiale cafés.

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

INLEIDING

Als Félix Tshisekedi, die sinds 24 januari president is van de Democratische Republiek Congo, iets wil doen aan de rampzalige levensomstandigheden van zijn tachtig miljoen landgenoten, zal hij daarvoor veel geld moeten vinden. Hij kan zich laten inspireren door Déogratias Mutombo. Die maakte op 25 januari 2019 op de Congolese elektronische nieuwssite *Forum des As*, die doorgaans erg regimevriendelijk en zeer kritisch voor de oppositie is, een balans op van zeventien jaar economisch beleid onder president Kabila. Mutombo is niet de eerste de beste, want hij is de gouverneur van de Congolese Centrale Bank. Hij wijst erop dat het algemeen economisch kader sinds 2001 sterk is verbeterd. De economie groeit, maar die groei is kwetsbaar want voor bijna de helft afhankelijk van de grondstoffenprijzen. De inflatie is volgens de gouverneur redelijk onder controle, de deviezenreserves en het budget van de overheid zijn sinds 2001 in dollars omgerekend vertienvoudigd.

Maar dat is volgens Mutombo niet genoeg. Het overheidsbudget is nog altijd veel te klein en zou ongeveer moeten verdubbelen om de volgende jaren economische en sociale ontwikkeling mogelijk te maken. Die bijkomende middelen moeten in de

eerste plaats in Congo zelf gevonden worden, want het land moet niet te veel rekenen op ontwikkelingshulp of buitenlandse investeringen. Mutombo ziet drie manieren om bijkomend geld te vinden: door de fiscale fraude te bestrijden, door de kapitaalvlucht van zowel particulieren als bedrijven te bestrijden en door de belastingontwijking door bedrijven te bestrijden.

Mutombo heeft zonder twijfel de recente landenstudie van de Wereldbank gelezen. Die wijst zonder omwegen op de structurele zwakheden van het Congolese belastingstelsel. Internationale ngo's zoals *The Carter Center* en *Global Witness* hameren al lang op die spijker. In deze paper gaan we na waar de 'zwarte gaten' in de Congolese overheidsfinanciën zitten. Ik gebruik die uitdrukking in navolging van Stefaan Marysse en Claudine Tshimanga in een artikel in *Conjonctures Congolaises* in 2013 (zie Literatuur achteraan deze paper). Volgens Wikipedia is een zwart gat een gebied in de astronomische ruimte waaruit niets, zelfs geen licht kan ontsnappen. Blijkbaar zijn er in de grondstoffensector in Congo ook krachten aan het werk waardoor de overheid onvoldoende middelen ter beschikking krijgt om te investeren in prioritaire overheidstaken.

DE DWERGGROEI VAN DE CONGOLESE OVERHEIDSUITGAVEN IGE AANPAK

De voorbije jaren had de overheid een steeds kleiner wordend deel van het nationaal inkomen ter beschikking voor investeringen in infrastructuur, onderwijs en gezondheidszorg. De overheidsuitgaven, uitgedrukt als percentage van het Bruto Binnenlands Product (de som van de waarde van alle goederen en diensten die in een jaar in een land geproduceerd worden), daalden van 17,4% van dat BBP in 2011 naar 9,4% in 2016 en 9,7% in 2017. Het gemiddelde voor de landen van Zwart-Afrika (ten zuiden van de Sahara) ligt rond 20% en voor landen met een grote extractieve sector (mijnen en petroleum) als Congo is dat volgens de Wereldbank zelfs 25%.

Die budgettaire dwerggroei heeft een dubbele verklaring. Om te beginnen werden de uitgaven na 2011 beperkt om de grote

tekorten van de voorgaande jaren te vermijden. Maar belangrijker is volgens de Wereldbank dat de ontvangsten van de staat beperkt bleven door belastingvrijstellingen, gunstregimes en speciale regelingen voor ondernemingen uit de extractieve sectoren. Daarnaast werd een groot deel van de inkomensstromen naar het buitenland geleid of toegeëigend door Congolese belangengroepen. Bovendien heeft een economische groei die, zoals in Congo in de jaren 2010-2014, voor een groot deel gebaseerd is op hoge grondstoffenprijzen en buitenlandse investeringen, weinig effect op het inkomen van de meerderheid van de bevolking. Dat komt door de snelle groei van de dividenden die worden betaald aan het buitenland om de investeerders te vergoeden. Het BBP groeit dan sneller dan het beschikbare binnenlandse inkomen (Wereldbank, blz. 140-142).

BESPARINGEN OM FISCALE GELOOFWAARDIGHEID TE BEVESTIGEN

De regering gaf voorrang aan haar fiscale geloofwaardigheid door te streven naar een begroting in evenwicht, maar dat ging

ten koste van haar sociale geloofwaardigheid. De uitgaven voor gezondheid en onderwijs liggen ver beneden het gemiddelde in de buurlanden. Tabel 1 geeft cijfers van het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties voor het jaar 2017.

Tabel 1: Uitgaven voor onderwijs en gezondheidszorg en menselijke ontwikkeling in 4 landen

	DR Congo	Zambia	Tanzania	Rwanda	Gemiddelde Zwart-Afrika
Uitgaven voor onderwijs (% van het BBP)	2,3%	3,2%	3,5%	3,5%	3,9%
Uitgaven voor gezondheidszorg (idem)	4,3%	5,4%	6,1%	7,9%	5,3%
Index voor menselijke ontwikkeling in 2017	0,457	0,588	0,538	0,524	0,537
Plaats op 189 landen	176	144	154	158	

Bron: UNDP

Voor gezondheidszorg was in Congo in 2017 dus 2,3% van het BBP beschikbaar. Yves Kluyskens (Memisa) schreef op 22 januari 2019 in MO* dat in Congo 34 dollar per persoon en per jaar wordt uitgegeven voor gezondheidszorg, terwijl minstens 60 dollar nodig is. Van de totale uitgaven komt nu 20% van de staat, 40% wordt betaald door de gezinnen en nogmaals 40% wordt gefinancierd door buitenlandse donoren.

Om de zaken nog scherper te stellen, moeten we ook weten dat niet alle departementen in gelijke mate moesten inleveren bij de beperking van de uitgaven. De laatste jaren lag de uitvoeringsgraad van de begroting tussen 55 en 60% – de uitvoeringsgraad is het percentage van de begroting dat effectief wordt uitgegeven. Volgens de ngo *Observatoire de la Dépense Publique* lag de uitvoeringsgraad in ‘politieke’ departementen als de *Présidence*, het Parlement en de diensten van de Eerste Minister meestal ver boven de 100%, terwijl de uitvoeringsgraad in de sociale sectoren en de infrastructuur bleef hangen tussen 30 en 40%.

De Wereldbank detecteerde een aantal zwaktes in het Congolese begrotingsbeleid:

- lange procedures die voortdurend worden doorkruist door politieke tussenkomsten;

- misbruik van uitzonderingsprocedures et het invoeren van hoogdringendheid;
- een overdreven centralisering bij de ministeries van Financiën en van het Budget;
- onaangepaste procedures voor het selecteren van uitvoerders van openbare werken of leveranciers van goederen en diensten;
- het systematisch verzwakken van instellingen voor de controle van de uitgaven zoals het Rekenhof, de Algemene Inspectie van Financiën en de Autoriteit voor Regulering van Overheidsaankopen, door die instellingen onvoldoende werkmiddelen te geven.

DE OVERHEIDSINKOMSTEN VOLGEN DE GROEI VAN DE PRODUCTIE NIET

Mijnbouw en petroleum kunnen volgens Marysse en Tshimanga op drie manieren bijdragen tot de ontwikkeling van een land: (i) door directe werkgelegenheid te scheppen in de productie zelf, (ii) door indirecte werkgelegenheid te scheppen stroomopwaarts en stroomafwaarts van de mijnen en boorputten, en (3) door belastingen te betalen.

De formele extractieve sectoren zijn zeer kapitaalintensief, dat

wil zeggen dat ze relatief veel machines gebruiken en naar verhouding weinig directe arbeidsplaatsen opleveren. Het is blijkbaar niet gemakkelijk om betrouwbare cijfers op te stellen over de werkgelegenheid in Congo. Zelfs opeenvolgende ITIE-rapporten (voor ITIE: zie verder) spreken elkaar tegen: ongeveer 80.000 arbeidsplaatsen volgens het rapport van 2015 (waarvan 4.000 expats), bijna 123.000 volgens het rapport van 2016 (waarvan 3.500 expats). We zullen het op 100.000 banen houden. Dat is niet onaanzienlijk, maar met 25 miljoen Congolezen in de actieve leeftijdsgroep is dat minder dan 0,5% van de actieve bevolking. Dat betekent dat een moeilijk te bepalen aantal Congolezen actief is in de informele mijnbouw: sommigen in de nog min of meer georganiseerde artisanale mijnbouw, de overgrote meerderheid als creuseurs in slechte arbeidsomstandigheden en zonder enige vorm van sociale bescherming. De Wereldbank vermeldde ooit het aantal van 2 miljoen. Met de personen ten laste zouden dan tot 10 miljoen Congolezen leven van de informele mijnbouw.

Werkgelegenheid stroomopwaarts of stroomafwaarts is er nauwelijks. Stroomopwaarts betekent alle activiteiten voorafgaand aan de eigenlijk mijnbouw: geen enkele machine of vrachtwagen wordt in Congo zelf geproduceerd, de chemische producten die nodig zijn voor het raffineren van de ertsen, komen uit Zambia of Zimbabwe. Stroomafwaarts horen we hetzelfde refrein: bij gebrek aan een goed functionerend spoorwegennet

worden koper en kobalt met zware vrachtwagens vervoerd door ondernemingen uit Zimbabwe of Zuid-Afrika, verzekeringen worden afgesloten bij buitenlandse maatschappijen. Congo heeft dan ook een groot tekort op zijn dienstenbalans – het deel van de lopende rekening van de betalingsbalans waarin ontvangsten uit en betalingen aan het buitenland voor diensten opgenomen zijn.

Blijft over: belastingen betalen, maar... Tussen 2009 en 2015 is de productie in de petroleumsector en de mijnbouw nagenoeg verdubbeld, maar de betalingen aan de schatkist zijn niet in dezelfde mate gestegen. Volgens het ITIE-rapport van 2015 bedragen de ontvangsten van de staat in de petroleumsector 55% van de waarde van de uitvoer, maar in de mijnbouw slechts 15%. Het probleem ligt dus vooral daar.

Wie mijnbouw in Congo zegt, denkt vooral aan Katanga en aan koper en kobalt, al zijn er daarnaast ook diamant, goud en de conflictmineralen of 3 T's (tin, tungsten (of wolfram) en tantaal). Mijnbouw is er ook niet enkel in Katanga (nu opgedeeld in vier provincies), maar omdat koper en kobalt tot 80% van de uitvoer vormen en in Katanga gedolven worden, zullen we het vooral daarover hebben. En uiteraard ook over de centrale rol van het staatsbedrijf Gécamines. Tabel 2 geeft cijfers over de uitvoer van grondstoffen.

Tabel 2: De uitvoer van Congo – in miljoen dollar

	2014	2015	2016	2017
Koper	7.531,0	5.762,0	5.610,0	6.272,6
Kobalt	2.302,2	2.484,6	2.071,2	3.368,8
Zink	26,8	24,7	26,9	22,0
Diamant	228,3	254,2	255,9	207,4
Goud	816,2	1.072,3	1.322,5	1.086,3
Cassiteriet	-	-	64,1	87,2
Petroleum	770,4	403,0	335,4	383,2
Andere mineralen	91,5	82,9	50,0	40,5
Totaal mineralen	11.766,4	10.083,7	9.733,6	11.468,4
Landbouw en industrie	554,8	203,0	246,3	79,8
Totaal uitvoer	12.321,2	10.284,8	9.979,9	11.548,2
Aandeel extractieve sectoren	95,5%	98,0%	97,5%	99,3%

Bron: Banque Centrale du Congo, Rapport annuel 2017

Het initiatief ITIE of Initiative de Transparence dans les Industries Extractives werd in 2002 voorgesteld op de Wereldtop voor Mondiale Ontwikkeling in Johannesburg en in 2003 opgericht in Londen door een aantal regeringen, bedrijven en ngo's. Het principe van het initiatief blijkt meteen uit de slogan: 'Publiceer wat je betaalt!' Elk jaar vergelijkt een onafhankelijk auditeur de verklaringen van de ondernemingen over hun betalingen aan de overheid met de verklaringen van de overheid over de ontvangsten van diezelfde ondernemingen. De rapporten zijn openbaar en men verwacht dat die transparantie de nuttige aanwending van de overheidsmiddelen zal bevorderen en de corruptie zal verminderen.

Congo werd kandidaat-lid van ITIE in 2005, maar bleef lange tijd kandidaat omdat de rapporten erg ondermaats waren. In 2013 werd Congo zelfs een jaar geschorst als kandidaat, maar in 2014 werd het land uiteindelijk toch aanvaard als volwaardig lid van ITIE.

De jaarlijkse rapporten tonen een stijging van het aantal rapporterende ondernemingen en van de gerapporteerde

betalingen en ontvangsten. In de mijnbouw steeg het aantal rapporterende bedrijven van 21 in 2007 tot 117 in 2016; in de petroleumsector van 5 tot 14 bedrijven. De gerapporteerde bedragen stegen van 405 miljoen dollar in 2007 tot 2 miljard in 2015. In 2016 daalden ze weer tot 1,2 miljard dollar – zie tabel 3 voor de gerapporteerde cijfers. Het ITIE-rapport omvat nu gegevens over alle bedrijven van enige omvang.

Dat de betalingen aan de staat stegen, is nog geen bewijs dat de extractieve sectoren genoeg bijdragen aan de schatkist. De twee miljard betalingen aan de staat in 2015 stonden gelijk aan 20% van de waarde van de uitvoer. Volgens de Wereldbank zijn betalingen aan de staat ter waarde van 45% van de uitvoer niet abnormaal. De grondstoffenproductie put het natuurlijk kapitaal van een land uit en een hoog belastingpercentage zou dat moeten compenseren door investeringen mogelijk te maken in het fysieke kapitaal (infrastructuur) en het menselijk kapitaal (onderwijs en gezondheidszorg), om een toekomst met een minder grote afhankelijkheid van grondstoffen voor te bereiden.

Tabel 3: Synthese van de ITIE-rapporten - in miljoen dollar, afgeronde cijfers

M = mijnen, P = petroleum en T = totaal

Jaar	Audit door	Aantal ondernemingen	Verklaringen van de ondernemingen	Verklaringen Congolese overheid
2007	PriceWaterhouseCoopers	M = 21 P = 5	T = 405,0 M = 83,1 P = 321,6	T = 404,8 M = 73,8 P = 331,0
2008	Fairlinks (Paris)	M = 35 P = 6	T = 543,0 M = 121,0 P = 421,9	T = 509,4 M = 87,5 P = 421,9
2009	Fairlinks(Paris)	M = 35 P = 6	T = 272,4 M = 99,4 P = 173,0	T = 245,7 M = 74,1 P = 171,6
2010	KPMG	M = 48 P = 11	T = 773,0 M = 444,3 et P = 328,8	T = 798,3 M = 471,0 P = 327,3
2011	KPMG	M = 83 P = 27	T = 1.408,3 M = 942,6 P = 465,7	T = 1.403,1 M = 947,5 P = 465,6
2012	Moore Stephens	M = 93 P = 20	T = 1.505,2 M = 1.043,1 P = 462,1	T = 1.514,7 M = 1.052,7 P = 462,1
2013	Moore Stephens	M = 104 P = 16	T = 1.792,0 M = 1.325,9 P = 466,0	T = 1.800,7 M = 1.334,6 P = 466,1
2014	Moore Stephens	M = 118 P = 15	T = 2.068,5 M = 1.653,2 P = 415,3	T = 2.083,3 M = 1.667,9 P = 415,4
2015	Moore Stephens	M = 117 P = 11 Transport = 1	T = 1.978,6 M = 1.767,0 P = 211,6	T = 1.988,6 M = 1.775,6 P = 212,6
2016	Ernst & Young	M = 116 P = 10	T = 1.022,5 M = 912,5 P = 110,0	T = 1.134,1 M = 1.024,0 P = 110,1

GE CAMINES, VAN BIJETTENAUTOMAAT TOT PARALLELE STAAT

De geschiedenis van Gécamines, afkorting van *Générale des Carrières et des Mines*, gaat terug tot het begin van de twintigste eeuw. Op 28 oktober 1906 richtte Leopold II de *Union Minière du Haut-Katanga* op. De productie van koper begon in 1911 in Lubumbashi, dat toen nog Elisabethstad heette. Tientallen jaren lang bleef het bedrijf de ruggengraat van de koloniale economie. Na de onafhankelijkheid werd het in 1966-1967 genationaliseerd en omgedoopt, eerst tot *Gécomin* en in 1972 tot Gécamines. Het werd de beheerder van de rijke ertslagen van koper en kobalt in heel Katanga – een gebied zo groot als Frankrijk!

BIJETTENAUTOMAAT VOOR MOBUTU

Gécamines, verder in deze paper GCM, slaagde er jarenlang in een hoog productieniveau te halen ondanks een tekort aan investeringen en besparingen op de bedrijfsmiddelen. De onderneming was de biljettenautomaat van president Mobutu, die zich rijkelijk bediende uit de bedrijfskasstroom om zijn netwerk te onderhouden. Aan het einde van de jaren 1970 bereikte GCM een recordproductie van 476.000 ton koper, werkten er 30.000 Congolezen en realiseerde het bedrijf bijna 50% van het Congolese Bruto Binnenlands Product en 100% van de uitvoer. In de jaren 1980 begon de neergang, een gevolg van de systematische verwaarlozing van de investeringen maar ook van de lage koperprijzen op de wereldmarkt.

Vanaf 1990 luidde een reeks gebeurtenissen de ondergang in. De studie van The Carter Center verwijst onder andere naar plunderingen door niet-betaalde militairen in 1991 en 1993 en het vervangen van kaderleden uit de Kasai door Katangezen. De productie stortte in, maar GCM behield de controle over de grondstoffen. Omdat GCM niet langer zonder problemen internationale bankkredieten kreeg en dus minder cash ter beschikking had, begonnen onder druk van Mobutu de eerste wilde privatiseringen.

WILDE PRIVATISERINGEN

Vanaf 1996-1997 werden contracten afgesloten tussen de rebellen en daarna de regering van Laurent Désiré Kabila en

enkele weinig bekende buitenlandse ondernemingen, vooral uit Zimbabwe en Zuid-Afrika. Zij kregen exploitatierechten en belastingvrijstellingen van twintig tot dertig jaar. Met de opbrengsten werd Mobutu ten val gebracht en werden daarna de militaire invasies van Oeganda en Rwanda teruggedrongen. Onder Laurent Kabila namen de inkomsten van de privatisering de plaats in van de inkomsten uit de productie onder Mobutu.

Na de moord op Laurent Kabila werd zijn zoon Joseph president. Het beleid werd minder chaotisch en de Wereldbank en andere buitenlandse donoren werden opnieuw actief in Congo. Grote buitenlandse ondernemingen kwamen in de plaats van de 'avonturiers' uit de voorgaande jaren.

MIJNWET EN MIJNKADASTER

De Wereldbank drong aan op een hervorming van de sector en in 2002-2003 kwam er een nieuwe mijnwet (*Code Minier*) tot stand. Die had een dubbel doel: (i) de sector liberaliseren en een concurrentiële omgeving tot stand brengen, en (ii) een stabiel fiscaal klimaat scheppen en het verlenen van vergunningen voor exploratie en exploitatie concentreren bij het Mijnkadaster (*Cadastre Minier*). Alle betalingen moesten voortaan gebeuren aan de schatkist en niet aan overheidsbedrijven als GCM.

GCM behield echter zijn privileges en werd een parallel mijnkadaster. De nieuwe wet voorzorg dat staatsondernemingen hun interessantste productiesites (concessies) mochten behouden en verkopen aan andere ondernemingen. GCM bleef dus eigenaar van goed gekende ertslagen en infrastructuur om de exploitatie mogelijk te maken. In overeenkomsten met privé-investeerders werden joint ventures opgericht, waarin GCM zelf minderheidsaandeelhouder werd en zijn concessies inbracht.

Daarnaast verzekerde de regering dat GCM veel meer rechten mocht behouden dan toegelaten was volgens de mijnwet. Normaal had de portefeuille van GCM geleidelijk aan moeten

krimpen, maar de regering liet toe dat GCM zijn exploratievergunningen omzette in exploitatievergunningen, een flagrante overtreding van de mijnwet. Daarenboven voorzag de mijnwet dat de houders van een vergunning jaarlijks een belasting (*droit superficiaire*) moesten betalen, maar de regering liet na om dit deel van de wet voor GCM toe te passen.

In 2007 kwam het, onder druk van internationale kritiek op de privatiseringen uit de voorgaande jaren die weinig hadden opgebracht voor de Congolese staat, tot een herziening van de contracten. De meeste contracten werden aangepast: de *pas-de-porte* (een soort toegangsrecht dat eenmalig wordt betaald bij het afsluiten van het contract) en de royalties (een vast bedrag per geproduceerde ton) werden verhoogd en dat leidde tot hogere inkomsten van GCM en andere openbare mijnondernemingen. GCM bleef ook aan de winnende hand in een aantal processen die waren gestart door schuldeisers van de Congolese staat en die om hun geld te recupereren beslag wilden leggen op bezittingen van GCM.

EEN PARALLELE STAAT

In december 2010 werd het juridisch statuut van GCM gewijzigd: het bedrijf werd een commerciële vennootschap die voor 100% in handen is van de staat – juridisch gezien kun je dit statuut vergelijken met dat van Belfius. Maar het bedrijf blijft een zwarte doos wat het beheer van zijn financiën betreft. Vol-

gens The Carter Center en de ITIE-rapporten heeft GCM tussen 2009 en 2014 1,5 miljard dollar inkomsten uit zijn partnerschappen gehaald. Minder dan 5% daarvan werd aan de schatkist overgemaakt! GCM verweert zich door te wijzen op zijn onafhankelijkheid als commercieel bedrijf en op de noodzaak om te investeren in een nieuwe start van de productie. Maar daarvan is nog niet veel te zien in de statistieken van de koperproductie (zie verder).

GCM beroept zich ook op zijn statuut van commercieel bedrijf om zich te verzetten tegen eisen tot meer transparantie in het beheer, bijvoorbeeld door publicatie van de afgesloten contracten en de inkomensstromen uit zijn partnerschappen. “In plaats van tot meer openheid en verantwoording heeft de omvorming van Gécamines tot commerciële vennootschap geleid tot minder regerings- en openbare controle. Dat gebrek aan controle effent de weg voor vele anomalieën in de boekhouding van Gécamines... Tussen 2011 en 2014 zijn bijna 750 miljoen dollar die afkomstig zouden zijn van de joint ventures niet als dusdanig geregistreerd in de partnerregisters van het bedrijf. The Carter Center kon achterhalen dat de helft van die niet-geregistreerde inkomsten gebruikt werden voor terugbetaling van schulden en bescheiden investeringen in infrastructuur. De bestemming van de rest van de niet-geregistreerde sommen hebben we niet kunnen traceren.” (The Carter Center, blz. 5).

DE VERDAMPING VAN DE RENTE UIT DE EXTRACTIEVE ACTIVITEITEN

Wanneer in Congo een voorwerp of geld verdwijnt, wordt wel eens gezegd dat het ‘verdamp’t is (*évaporé*). Marysse en Tshimanga analyseren de kanalen waarlangs een deel van het ‘surplus’ of de rente uit extractieve activiteiten in lucht kan opgaan. De rente is de som van de verkoop van activa, de jaarlijkse winsten van de ondernemingen en de belastingen die aan de staat betaald worden. De zwarte gaten situeren zich natuurlijk bij GCM, maar niet alleen daar.

DE VERKOOP VAN ACTIVA ONDER DE WERKELIJKE WAARDE

In 2009 schatte een rapport van de Congolese Senaat (Mutam-

ba Dibwe) het verlies aan inkomsten voor de schatkist door slecht beheer, corruptie en zwak fiscaal beleid op 450 miljoen dollar. In 2011 sprak het Britse parlementslid E. Joyce over een verlies van 5 miljard dollar door de verkoop van activa van GCM (mijnen en infrastructuur voor de exploitatie van de mijnen) onder de werkelijke waarde. Zijn cijfers werden betwist, maar een rapport van het *Africa Progress Panel* (2013) bevestigde en documenteerde sommige beschuldigingen. Dat panel bestond uit een tiental prominente Afrikanen onder leiding van Kofi Annan, die van 1997 tot 2006 algemeen secretaris van de Verenigde Naties was. De besluiten laten geen twijfel toe: “... De privatisering van de Congolese mijnsector werd

gekenmerkt door een cultuur van geheimhouding, informele akkoorden en beschuldigingen van corruptie.”

Volgens het rapport verkocht GCM in 2010-2012 activa in vijf ondernemingen voor 212 miljoen dollar, terwijl de werkelijke waarde meer dan 1,5 miljard dollar bedroeg. De Congolese bevolking werd dus voor meer dan 1,3 miljard dollar bestolen. De kopers waren meestal gevestigd in belastingparadijzen en de activa werden kort daarna voor veel hogere bedragen doorverkocht. Bij de eigenaars van die bedrijven duikt verschillende keren de naam van Dan Gertler op, een persoon uit de naaste omgeving van president Joseph Kabila. In 2018 werd Gertler door de VS op een sanctielijst gezet (geen visum, bevrozing van financiële tegoeden).

In een juridische procedure in het kader van de Amerikaanse *Foreign Corrupt Practices Act* is sprake van betalingen aan *Representant 1 DRC*, waarvan het profiel overeenkomt met dat van president Kabila zelf. In datzelfde document kan *Representant 2 DRC* zonder noemenswaardige moeite worden geïdentificeerd als Augustin Katumba, een invloedrijk raadgever van de president (The Carter Center, blz. 43).

Er gaat geen jaar voorbij zonder nieuwe betwiste transacties. In oktober 2013 maakten gespecialiseerde bladen (Bloomberg en 7 sur 7) melding van de mogelijke verkoop door GCM van een deel van zijn aandelen in de *Kamoto Copper Company* in Kolwezi. In 2014 verkocht GCM een deel van zijn participatie in *Mutanda Mining* (Kolwezi) en het aangrenzende Kansuki. In de twee gevallen was de groep Fleurette van Dan Gertler betrokken. Mutanda is de grootste producent van kobalt ter wereld. De verkoop bracht GCM tussen 137 en 240 miljoen dollar op – de twee partijen publiceerden tegenstrijdige informatie over de prijs van de transacties. Critici raamden het verlies voor GCM bij deze operaties echter op 630 tot 900 miljoen dollar. Bovendien betekende de verkoop van de aandelen dat GCM in de toekomst veel minder dividenden zou ontvangen. GCM koos met de verkoop duidelijk voor de snelle dollars op korte termijn, in plaats van geduldig te wachten op de veel hogere dividenden die de rijke ertslagen de volgende decennia zouden kunnen opbrengen.

Nog een laatste voorbeeld. In 2016 verkocht GCM zijn participatie van 25% in het project *Rejets de Kolwezi* aan de hoofdaandeelhouder *Eurasian Resources Group* uit Kazakstan. De voorwaarden en de prijs van de overeenkomst bleven grotendeels onbekend. (De *rejets* zijn de uitgegraven aarde en slakken van vroegere productieprocessen die met nieuwe technologie opnieuw rendabel verwerkt kunnen worden).

HET FAMEUZE *contrat chinois* EN *Sicomines*

Dat Chinese contract uit 2008 is volgens The Carter Center (blz. 45-46) het beste voorbeeld van een transactie die onmiddellijk geld opleverde voor GCM en waarvan de inkomsten niet naar de schatkist gingen. GCM en een groep Chinese bedrijven richtten samen *Sicomines* op – GCM was voor 32% aandeelhouder, de Chinese bedrijven voor 68%. De joint venture functioneerde tegelijk als financieel platform en als producent van koper en kobalt. Zij sloot leningen af bij de *China Exim Bank* voor de financiering van infrastructuurwerken (in principe tot 3 miljard dollar) en voor de productie van koper en kobalt in een nieuw project in de provincie Lualaba nabij Kolwezi (3,7 miljard dollar). Met de winsten van de grondstoffenproductie moesten de leningen terugbetaald worden. Om de terugbetaling te versnellen, kreeg *Sicomines* vrijstelling van het betalen van belastingen totdat de schulden vereffend waren. Het duurde zes jaar vooraleer het parlement dat aanvaardde.

Congo heeft een *Bureau de Coordination et de Suivi du Programme Sino-Congolais* opgericht, maar dat levert weinig systematische informatie over de uitvoering van het contract. Uit de schaarse cijfers kunnen we afleiden dat *Sicomines* van 2009 tot 2015 bijna 3 miljard dollar heeft geleend en uitgegeven: 1,7 miljard voor investeringen in de mijnsite en 1,2 miljard voor infrastructuurwerken. De werken worden bijna altijd uitgevoerd door Chinese bedrijven. Bij die betalingen is er ook een som van 350 miljoen dollar als *pas-de-porte* aan GCM. Geen enkele betaling passeert langs de schatkist!

Het hele project heeft ook de schuldenlast van GCM doen stijgen. GCM heeft leningen moeten afsluiten voor de betaling van zijn participatie in *Sicomines* (32 miljoen dollar) en voor

het herstel van sommige werkplaatsen (50 miljoen dollar). Daarenboven moest GCM, om de Chinese investeerders toegang tot voldoende rijke lagen te garanderen, enkele concessies recupereren die het al in andere joint ventures had ingebracht. Maar die andere partners willen daarvoor vergoed worden. De schadevergoeding kan oplopen tot 285 miljoen dollar; een bedrag dat GCM ook zal moeten lenen.

GELD VERDIENEN DOOR AF TE ZIEN VAN HET RECHT VAN VOORKOOP

GCM verdient ook aan de *clause de préemption* in de joint venture-overeenkomsten. Die clausule bepaalt dat wanneer een van de privépartners zijn aandelen wil verkopen, GCM als eerste het recht heeft om dat belang te kopen. We mogen aannemen dat die clausule voorzien is voor de gevallen waarin de bestaande partner (hier GCM) in staat is een bod te doen dat evenwaardig is aan dat van de derde partij. Maar GCM is financieel niet bij machte om te concurreren met de biedingen van grote internationale bedrijven. In plaats daarvan eist GCM van de nieuwe investeerder een betaling in ruil waarvoor het dan afziet van zijn recht van voorkoop. Sinds 2011 heeft GCM minstens vijf keer van die mogelijkheid gebruik gemaakt. Dat gebeurde onder meer bij *Tenke Fungurume Mining*, toen twee investeerders (*Freeport-McMoRan* en *Lundin*) hun belang in TFM wilden verkopen aan *China Molybdenum*. In december 2016 kwam het tot een akkoord waarin de Chinese investeerder aanvaardde om 100 miljoen dollar te betalen.

ZIJN DE INKOMSTEN VOOR GÉCAMINES OF VOOR DE SCHATKIST?

In Congo worden in de extractieve sectoren een reeks van belastingen geheven. De belangrijkste zijn:

- De *pas-de-porte*, een soort toegangsticket dat het recht geeft om in een bepaald gebied ertsen te exploiteren. Het gaat om een eenmalige betaling, in principe 35 dollar per ton geschatte reserves. Als de reserves op 1 miljoen ton worden geschat, zou het bedrijf dus 35 miljoen dollar moeten betalen – maar in sommige contracten tussen GCM en een privé-partner werden lagere bedragen toegepast;
- De royalties, een procentuele belasting van 2,5% op de netto

verkoop – de nieuwe mijnwet van 9 maart 2018 heeft die belasting verhoogd tot 3,5%, een beslissing die vanzelfsprekend betwist wordt door de grote mijnbedrijven;

- De belasting op de dividenden, het deel van de jaarwinst dat wordt uitgekeerd aan de aandeelhouders in verhouding tot hun inbreng in het kapitaal.

Een wet uit 2014 bepaalde dat de inkomsten van GCM gelijk verdeeld moeten worden tussen het bedrijf zelf en de schatkist. De voorbije jaren heeft GCM het recht opgeëist om alle inkomsten uit zijn joint ventures te behouden. The Carter Center (blz. 57 en 68) berekende dat GCM in de periode 2009-2014 jaarlijks gemiddeld 262 miljoen dollar heeft ontvangen en minder dan 750.000 dollar per jaar heeft doorbetaald aan de Congolese staat.

Daarenboven zou een groot deel van die inkomsten uit die joint ventures niet correct geregistreerd zijn in de registers van GCM. Het gaat om 750 miljoen dollar inkomsten, waarvan bijvoorbeeld 132 miljoen van GTL, de *Groupement du Terril de Lubumbashi*, het bedrijf dat de slakken van de iconische terril recycleert, en 175 miljoen dollar in het kader van het *Contrat chinois* en *Sicomines*. Van slechts een deel van deze sommen kon het gebruik voor bescheiden investeringen en terugbetalingen van schulden achterhaald worden.

GCM verdedigt zich met het argument dat het zwaar moet investeren om zelf opnieuw koper en kobalt te produceren: “De reus weer doen opstaan”. Er werden ambitieuze plannen gemaakt voor een jaarproductie van 50.000 of zelfs 100.000 ton koper. Het is meer dan twijfelachtig of dat ooit nog mogelijk zal zijn. De productie bij GCM kende in 2011-2012 wel een lichte stijging (volgens sommige bronnen was dat mogelijk door privépartners voor rekening van GCM te laten produceren), maar de laatste jaren is GCM een marginale producent gebleven. Volgens de jaarverslagen van de Congolese Centrale Bank produceerde GCM 10.144 ton koper in 2016, tegenover 1 miljoen ton door de privébedrijven. In 2017 kwam GCM niet verder dan 15.864 ton, tegenover 1,1 miljoen ton voor de privé-sector.

GCM beschikt waarschijnlijk ook niet meer over genoeg economisch rendabel exploiteerbare voorraden om weer een grote producent te worden – de beste reserves zitten vast in zijn joint ventures. De twijfel over het financieel beheer van GCM wordt nog vergroot doordat het bedrijf, ondanks de inkomsten van de voorbije jaren, in 2016 nog altijd kampte met een schuldenlast van meer dan 1,5 miljard dollar. (Een detailonderzoek van die schuldenlast zou interessant zijn om te zien of daarin de volledige schuld aan het personeel in de vorm van niet-betaalde lonen en vertrekregelingen correct verrekend is.)

DE PRIVÉPARTNERS ZIJN NATUURLIJK OOK GEEN DOETJES

Natuurlijk ligt niet alle verantwoordelijkheid bij Gécamines. In mijnbouw en petroleum zijn de onderhandelingszeden even ruw als de natuurlijke omgeving en de arbeidsomstandigheden. We mogen er dus van uitgaan dat de partners van GCM alles in het werk hebben gesteld om hun aandeel in de rente te

maximaliseren. Dat gebeurde onder andere door te onderhandelen over lagere *pas-de-porte* en royalties aan GCM. Een andere bekende techniek is het doorvoeren van kapitaalverhogingen met geleend kapitaal; de terugbetaling van de leningen vermindert de winst en dus het dividend voor GCM en de te betalen belasting. Nog een voorbeeld: de exploitatiekosten verhogen door het beheer van een project toe te vertrouwen aan een beheersmaatschappij die tot de groep van de privépartner behoort maar waarover GCM geen controle heeft. Als die beheersmaatschappij haar zetel in het buitenland heeft, kan bij de betalingen het systeem van interne verrekenprijzen in werking treden. Dat systeem zorgt bij multinationale bedrijven altijd voor betwisting en komt erop neer dat hoge kosten worden gemaakt in landen met relatief hoge belastingtarieven zodat de belastbare winst vermindert en dat de bedrijven die de betalingen voor deze kosten ontvangen, gevestigd zijn in landen met lage of onbestaande belastingtarieven.

VOORUITZICHTEN

› GCM controleert nog altijd grote oppervlakten van het Congolese territorium waar rendabele exploitatie van koper en kobalt mogelijk is. Daarnaast is het minderheidsaandeelhouder in een twintigtal joint ventures waarvan de hoofdzetel zich in het buitenland bevindt. De opbrengsten van de natuurlijke rijkdommen van Congo moeten de ontwikkeling van het land mogelijk maken. Maar daarvoor zou GCM veel transparanter moeten worden en verantwoording afleggen aan de regering, het parlement en de Congolese bevolking.

Nu beroept GCM zich op zijn nieuwe statuut van commercieel bedrijf om controle door de regering af te wenden en niet te antwoorden op vragen over zijn contracten, inkomsten en uitgaven. Het topkader van GCM zet de privatisering van de Congolese mijnrijksdommen door via ondoorzichtige procedures en zonder externe controles. Het geniet voorrechten waar privéondernemingen enkel van kunnen dromen. Het mag zijn exploratievergunningen omzetten in exploitatievergunningen, zonder te moeten voldoen aan de wettelijke eisen op financi-

eel, technisch en ecologisch vlak. De internationale financiële instellingen verzekeren het bedrijf van juridische bijstand die normaal enkel voor regeringen voorzien is. President Kabila is verschillende keren per decreet tussengekomen om GCM van het faillissement te redden.

Het gebrek aan openheid over het financieel beleid en de potserlijk lage productieniveaus van de voorbije jaren voeden de verdenking dat een groot deel van de inkomsten van het bedrijf worden afgeleid ten voordele van een beperkte groep politici. GCM is geen staat in de staat meer – zoals in de jaren dat het werk, huisvesting en voedsel verschaftte aan 30.000 gezinnen – het is nu een parallelle staat geworden. The Carter Centre formuleerde een reeks aanbevelingen om hierin verandering te brengen.

De Congolese regering moet:

- verzekeren dat de inhoud van alle belangrijke contracten openbaar wordt gemaakt, zeker voor de belangrijkste transac-

ties van de voorbije jaren (de verkoop van aandelen in *Metal-kol* aan de *Eurasian Resources Groupe*, het strategisch partnerschap met *China Nonferrous Metal Mining* in het Deziwa-project en het akkoord uit 2017 over de verandering van aandeelhouderschap bij *Tenke Fungurume Mining*);

- ervoor zorgen dat het ministerie van de Congolese Portefeuille (de bezittingen van de staat en van de staatsbedrijven) elk jaar een rapport voorlegt over de verkoop van activa door de ondernemingen die eigendom zijn van de staat;
- de naleving verzekeren van de wet die voorziet in een openbare oproep aan kandidaat-investeerdere bij de verkoop van activa – de opbrengsten van die verkoop moeten in een speciaal fonds worden gestort;
- de minister van de Mijnen de opdracht geven om de bepalingen van de mijnwet te doen naleven: het aantal exploitatievergunningen dat een bedrijf kan hebben, beperken tot het aantal dat is voorzien in de wet (50); betaling van de voorziene rechten op deze vergunningen (*droits superficiaires*); alle operationele bepalingen betreffende het respect voor het milieu en de sociale verhoudingen naleven;
- principes van goed bestuur invoeren en het topkader van Gécamines rekruteren op basis van competenties, motivatie en integriteit, en het topkader een resultaatsverbintenis laten onderschrijven, gericht op het verzekeren van de financiële gezondheid van het bedrijf en de correcte behandeling van het personeel.

Het Congolese parlement moet een audit laten uitvoeren van de rekeningen van GCM, deze rekeningen en de resultaten van de audit publiek maken en een onderzoekscommissie oprichten die het financieel beleid van GCM evalueert.

Gécamines moet zich conformeren aan de engagementen die de DR Congo heeft genomen in het kader van het ITIE. Dat betekent onder andere dat het zijn financiële staten en de rapporten van audits moet publiceren en zijn activa en investeringsprojecten moet bekendmaken. De procedures voor het aankopen en verwerven van activa en de regels voor financiële relaties met de regering (overdracht van fondsen, regels voor

het niet-storten van dividenden) moeten duidelijk zijn. GCM moet de hoofdlijnen van de afgesloten contracten binnen zestig dagen na ondertekening publiceren en alle bepalingen van de mijnwet naleven.

GCM moet ook duidelijkheid scheppen over zijn plannen voor de toekomst. Een mogelijkheid is dat GCM de productie opgeeft en enkel nog optreedt als beheerder van de portefeuille met participaties in joint ventures. In die hypothese kan het zijn kosten en investeringen beperken en hoeft het geen nieuwe leningen aan te gaan. Om zijn geloofwaardigheid te herstellen, moet GCM dan wel een plan voorleggen om zijn personeel te vergoeden. De uitvoering van dat plan moet door het parlement, het maatschappelijk middenveld en onafhankelijke auditoren worden gecontroleerd.

Om de risico's op corruptie te beperken, moeten de banken en de privéminbedrijven in hun transacties met Congolese overheidsbedrijven het zorgvuldigheidsbeginsel toepassen (*diligence raisonnable*). Dat wil onder andere zeggen dat alle betalingen het gevolg moeten zijn van duidelijke wettelijke bepalingen en enkel mogen gebeuren op rekeningen van de overheid. Banken moeten voorzichtig zijn met transacties in de mijnsector en het principe *Know your client* toepassen.

Internationale kapitaalverschaffers en initiatieven zoals ITIE hebben uiteraard ook hun rol te spelen. Het uitvoerend comité van ITIE-Congo moet erop toezien dat GCM al zijn verplichtingen nakomt. Dat betreft onder meer het leveren van informatie over de verkoop van activa en over alle betalingen en ontvangsten, gesteund op bewijsstukken zoals bankuittreksels. Donoren moeten het zorgvuldigheidsbeginsel in acht nemen wanneer zij overwegen leningen toe te staan of budgetsteun aan de Congolese staat te verstrekken. Zij moeten duidelijkheid eisen over grote betwistbare contracten uit het nabije verleden en niet aarzelen om vervolging in te stellen of sancties te treffen wanneer er duidelijke aanwijzingen zijn voor corruptie, verduistering of witwassen van geld.

LITERATUUR

Banque mondiale, *Rapport de suivi de la situation économique pour la RDC*, decembre 2016 en september 2018

Banque mondiale, *République démocratique du Congo - Diagnostic systématique pays*, maart 2018

Global Witness, *Regime cash machine*, juli 2017

ITIE – Initiative de Transparence des Industries Extractives, *Rapports de conciliation*, 2015 en 2016

Marysse Stefaan en Tshibanga Claudine, *Les trous noirs de la rente minière en RDC*, *Conjonctures Congolaises* 2013, blz. 131-168

Marysse Stefaan en Tshimanga Claudine, *La renaissance spectaculaire du secteur minier en RDC – Où va la rente minière*, *Conjonctures Congolaises*, 2012, blz. 11-46

Programme des Nations Unies pour le Développement, *Indices et indicateurs du développement humain – Mise à jour statistique*, 2018

REEDS VERSCHENEN MO*PAPERS

2019

- mar 2019: De zwarte gaten in de Congolese overheidsfinanciën (*Emiel Vervliet*)
- mar 2019: Gebrek aan moed? Het Belgische federale en Vlaamse energie- en klimaatbeleid (*Koen Rademaekers en Luc Van Nuffel*)

2018

- dec 2018: Van vraagouder tot draagmoeder, De babybusiness tussen Israël en Georgië (*Sigrid Vertommen en Ailien Reyns*)
- dec 2018: Ethiopië van hongerdictatuur naar rechtvaardig bestuur? (*Sandra Galbusera*)
- dec 2018: Het einde van aids is een gevaarlijke fata morgana (*Sander Spanoghe*)
- sep 2018: Van simpele Millenniumdoelen naar warrige Duurzame Ontwikkelingsdoelen (*Jan Vandemoortele*)
- jun 2018: Is er een nieuwe schulden crisis op komst? (*Jan Van de Poel en Emiel Vervliet*)
- jun 2018: Seksmigratie als deel van de overlevingseconomie in Nigeria (*Sophie Samyn*)
- mei 2018: De rol van de privésector in de ontwikkeling: brandstof en motor tegelijk? (*Melanie Schellens*)

2017

- dec 2017: Saoedi-Arabië: revolutie van bovenaf (*Bart Peeters*)
- nov 2017: Als je geschoren wordt, moet je stilzitten - Hoe de financiële sector mobiliseert tegen een Europese transactietaks (*Lisa Kastner*)
- okt 2017: Besparingsbeleid vergroot ongelijkheid, ontwikkeling vereist echte investeringen (*UNCTAD*)
- mei 2017: Beschikt Rusland werkelijk over een gaswapen? (*James Henderson*)
- mei 2017: Armoede is de echte oorzaak van honger, agro-ecologie de oplossing (*Esmeralda Borgo*)
- jan 2017: Waarom is Oeganda militair zo actief in de regio van de Grote Meren? (*Martijn Engels*)

2016

- dec 2016: 25 jaar Belgische multilaterale samenwerking Kan een kleine speler groot worden in multilateraal verband? (*Kris Panneels*)
- dec 2016: De multilaterale ontwikkelingssamenwerking. Wat we samen doen, doen we beter? (*Kris Panneels*)
- okt 2016: De strijd om de Europese ontwikkelingsbudgetten (*Dirk Brems en Sarah Hulsmans*)
- jul 2016: Hervrederingssamenwerking (*Gorik Ooms*)
- mei 2016: Humanitaire hulp voor deze tijd? (*Overseas Development Institute*)
- apr 2016: Buen vivir: Komt het goede leven uit Zuid-Amerika? (*Eduardo Gudynas*)
- mar 2016: De EU als "ontwikkelingsland", De universele ontwikkelingsagenda van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen in het Europees beleid (*Dirk Brems en Julie Lamsens*)
- mar 2016: Europa redden door de democratie te herstellen (*Stephen Bouquin en Karin Verelst, Thomas Fazi*)
- feb 2016: Anno 2016 is ontwikkeling niet meer wat ze is geweest (*Emiel Vervliet*)
- jan 2016: De stille revolutie van sociaal ondernemers, Sociaal ondernemerschap als nieuwe benadering voor internationale solidariteit? (*Fons van der Velden en Pol De Greve*)

2015

- nov 2015: Het ei van Columbus voor ontwikkelingssamenwerking? (*Dirk Brems en Tina Tindemans*)
- okt 2015: Textielarbeidsters hebben sociale bescherming nodig (*Sarah Vandoorne*)
- okt 2015: De twijfelachtige kleuren van groen geld (*Gert Van Hecken en Kahlil Baker*)
- sep 2015: Zijn de opkomende landen nu gevestigde machten? (*Dries Lesage, Stijn Sintubin, Ng Sauw Tjhoi, Laurent Delcourt, Jef Van Hecken, Karin Debroey, Lien Verpoest*)
- apr 2015: Moeten kernwapens gewoon verboden worden? (*Tom Sauer*)
- apr 2015: Een TTIP van sluiert: meer vrijhandel dient de winst, niet de mensen (*Emiel Vervliet*)
- jan 2015: De ontwikkelingssamenwerking voorbij? (*Marcus Leroy*)

2014

- december 2014: Wet breekt nood, Toekomst voor rondtrekkende veehouders in Afrika? (*Koen Van Troos*)
- november 2014: #LuxLeaks (*Kristof Clerix / ICIJ*)
- oktober 2014: Nog steeds gelukkig getrouwd? Een gouden bruiloft in de ontwikkelingssamenwerking (*Gijs Justaert*)
- juli 2014: Wordt de geopolitieke kaart van het Midden-Oosten hertekend? (*David Crikemans*)
- juni 2014: We zijn allemaal verschillend. U ook? (*Rachida Lamrabet*)
- mei 2014: Gouden tijden voor de rijken? (*Paul Krugman*)
- apr 2014: Kunnen voorbehoedmiddelen de wereld redden? (*Simon Calcoen*)
- mrt 2014: Gaan de groeilanden een diepe duik tegemoet? (*Pierre Salama*)
- feb 2014: Buitenlandse berichtgeving is dood, leve de mondiale journalistiek? (*Gie Goris*)
- feb 2014: Is Afghanistan klaar voor 2014? (*Thomas Ruttig*)
- jan 2014: Ligt Pakistan op het Arabisch schiereiland? (*Bruno De Cordier*)

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? (*Milford Bateman en Ha-Joon Chang*)
- sep 2013: Kan Afrika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsopbrengsten? (*Mick Moore*)
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? (*Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi*)
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? (*François Hautart*)
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? (*Saartje Boutsen en Jan Aertsen*)
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? (*Dimitri Van den Meerssche*)

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? (*Hielke Van Doorslaer*)
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (*UNDP*)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about? (*Sanoussi Bilal*)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (*PHOS*)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (*Mieke Berghmans en Nadia Nsayi*)
- mar 2012: Wat na Busan? (*Bert Jacobs*)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (*Alex Duncan en Gareth Williams*)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (*Guy Standing*)
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (*Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh*)

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (*Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo*)
- nov 2011: Is India goed bezig? (*Jean Drèze en Amartya Sen*)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (*Gijs Justaert en Bart Verstraeten*)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (*Marcus Leroy*)
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (*Hania Zlotnik and Fred Pearce*)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een game changer? (*Brigitte Herremans*)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (*Saartje Boutsen*)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (*Ronald C. Schoenmaeckers*)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (*Richard Wilkinson en Kate Pickett*)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (*Nemat Shafik*)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (*Rachel Perks en Koen Vlassenroot*)

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (*Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers*)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (*Tom De Bruyn en Ignace Pollet*)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (*Elias Verbanck*)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (*John Vandaele en Marc Vandepitte*)
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (*Lonne Poissonnier en Rudy De Meyer*)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (*Emiel Vervliet*)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (*Irene Khan and Steven Vanackere*)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (*Korneel De Rynck*)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (*Benjamin Sturtewagen*)
- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (*Marc Vandepitte*)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (*Harald Welzer en Jamie Shea*)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (*Jonathan Safran Foer en Louise Fresco*)

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (*Kristof Clerix*)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (*Jean Reynaert en Patrick Develtere*)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (*Ahmed Rashid en Jef Lambrecht*)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (*Samia Suys*)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (*Dambisa Moyo en Kumi Naidoo*)
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (*International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet*)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (*Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel*)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (*Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet*)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (*Shirin Ebadi*)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (*Ruddy Doom en Simone Korkus*)

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (*Emiel Vervliet*)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (*Saar Van Hauwermeiren*)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (*Emiel Vervliet*)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (*Catapa*)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (*Kristof Decoster*)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (*Raf Custers*)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (*Jan Aertsen en Dirk Barrez*)
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (*Forum for African Investigative Reporters, vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet*)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (*Bert Ingelaere*)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (*Saartje Boutsen*)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (*Emiel Vervliet*)

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (*Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet*)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (*Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche*)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (*Marc Maes*)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (*Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (*IPCC, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (*Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Viva el populismo? (*Emiel Vervliet en Alma De Walsche*)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (*Ludo De Brabander & Brigitte Herremans*)

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (*Olivier Roy*)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (*Sara Frederix en John Vandaele*)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (*Saartje Boutsen en Jan Vannoppen*)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (*Jonathan Holslag*)

Al deze MO*papers kunnen gratis
gedownload worden op www.MO.be/papers

